

ORIENTALISTO JUOZAPO KOVALEVSKIO DOKUMENTINIS PALIKIMAS VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKOJE: REKONSTRUKCIJOS BANDYMAS

LILIJA KARŽELIENĖ, NIJOLĖ ŠULGIENĖ

Vilniaus universiteto biblioteka

Universiteto g. 3, LT-01122 Vilnius, Lietuva

El. paštas: lilija.karzeliene@mb.vu.lt; nijole.sulgiene@mb.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjama žymas orientalo Juozapo Kovalevskio (Józef Szczepan Kowalewski, Ocuł Muxaŭлович Ковалевский, 1801–1878) dokumentinio palikimo (dalis asmeninės bibliotekos knygų ir rankraščių) likimo istorija. Remiamasi Vilniaus universiteto bibliotekoje esamomis šios asmeninės bibliotekos knygomis ir Rankraščių skyriuje saugomu asmens fondu. Išaiškinta, kad J. Kovalevskio dokumentinis palikimas VU bibliotekoje sutelktas keliuose padaliniuose: Rankraščių, Retų spaudinių ir Spaudinių saugojimo skyriuose. Tyrimo metu išplėsta ir patikslinta spaudoje skelbta informacija apie Vilniaus universitetui perduotas J. Kovalevskio asmeninės bibliotekos knygų skaičių – vietoj žinotų 444 pavadinimų identifiukuota 1250 J. Kovalevskiu priklausių leidinių. Pagal knygoje rastus knygų nuosavybės ženklus nustatyta, kad J. Kovalevskis biblioteką kaupė nuo savo studijų pradžios 1817 m. Vilniuje iki mirties Varšuvoje 1878 m. Tai nauja, istoriografijoje nefiksuota informacija.

Reikšminiai žodžiai: Juozapas Kovalevskis (Józef Kowalewski), asmeninė biblioteka, rankraštinis paveldas, dokumentinis palikimas, ksilografai, knygų nuosavybės ženklai, orientalistika.

2010 m. minėta akademinų orientalistikos studijų Vilniaus universitete (toliau – VU) 200 metų sukaktis. Keli universiteto auklėtiniai yra tapę pasaulinio garso specialistais, tarp jų ir Juozapas Kovalevskis (1801–1878) – vienas iš Rusijos mongolistikos pradininkų, Kazanės universiteto profesorius, to universiteto rektorius (1855–1860). 2011 m. J. Kovalevskio 210-osios gimimo metinės VU bibliotekoje paminėtos jam

skirta paroda, viena Orientalistikos centro auditorija pavadinta J. Kovalevskio vardu. Su bibliotekoje saugoma mongoliškų rankraščių ir knygų kolekcija 2011 metų vasarą susipažino VU aplankęs Mongolijos prezidentas Cachiaginas Elbegdordžas (Tsakhiagin Elbegdorj). Savo kalboje jis prisiminė ir VU auklėtinį J. Kovalevskį, kuris beveik prieš du šimtus metų nagrinėjo mongolų kalbą, sudarė jos gramatiką ir žodyną. Šie renginiai sukėlė

didesnį nei įprasta susidomėjimą J. Kovalevskiu ir jo palikimu VU bibliotekoje; viena užklausa buvo gauta iš Vokietijos (čia mongolų kalba buvo dėstyta pagal J. Kovalevskio parengtus vadovėlius). Visa tai, o sykiu ir VU Orientalistikos centre planuojama dėstyti mongolų kalba ir kultūra paskatino iš naujo ir atidžiau pasidomėti bibliotekoje saugomu prof. J. Kovalevskio dokumentiniu palikimu.

Nedaugeliui žinoma, kad žymus orientalistas-mongolistas, Paryžiaus mokslų akademijos narys, Maskvos, Berlyno, Kopenhagos ir kitų miestų įvairių mokslo įstaigų, taip pat Vilniaus archeologijos komisijos tikrasis arba garbės narys, Varšuvos universiteto Istorijos-filologijos fakulteto dekanas [22, 109–110] J. Kovalevskis yra baigęs klasikinę filologiją VU. Už priklausymą filaretų draugijai ir veiklą joje areštuotas, kalintas ir 1824 m. išstremtas į Kazanę. Vilniuje prabėgo tik septyneri, tačiau gana prasmingi J. Kovalevskio gyvenimo metai. Čia susiformavo jo mokslinės ir visuomeninės pažiūros, čia, jam, švelniai draugų vadintam „kandimi“, kaip gabiausiam ir mylimiausiam prof. Ernesto Grodeko auklėtiniui, buvo numatyta mokslininko ateitis. Kūrybingiausi J. Kovalevskio gyvenimo metai praėjo studijuojant ir dirbant Kazanės universitete (1824–1860). Čia jis parašė ir išleido svarbiausius mokslo darbus [26; 27; 28]. Dėl prasidėjusio studentų sąjūdžio 1860 m. J. Kovalevskis buvo atleistas iš darbo Kazanės universitete. Norėjo ir bandė sugrįžti į jaunystės miestą Vilnių, bet jam nebuvo leista čia įsikurti. 1862 m. jis priėmė kvietimą dirbti Varšuvos vyriausiojoje mokykloje, kuri netrukus buvo

perorganizuota į universitetą. Čia jis iki mirties (1878) dėstė visuotinę istoriją.

Su J. Kovalevskio vardu siejamas mongolistikos tyrinėjimų mokyklos Rusijoje atsiradimas ir raida XIX a. 3–6 dešimtmetyje. 1828–1833 m. J. Kovalevskis mokslo tikslais keliavo po Sibirą, Buriatiją, Mongoliją ir Kiniją, išmoko mongolų, mandžiūrų, tibetiečių, sanskrito kalbas, surinko unikalių knygų, rankraščių ir Centrinės Azijos tautų etnografinės medžiagos, parašė klasika tapusių darbų apie mongolistiką, budizmą. Savo veikaluose jis tyrinėjo mongolų tautų istoriją, kalbas, literatūrą, religiją, folklorą, etnografiją. J. Kovalevskis ypač prisidėjo prie tokių garsių Rusijos orientalistų mongolistikos tyrinėtojų kaip Dorži Banzarovas, Aleksejus Vasiljevas, Konstantinas Golstunskis, Gaslanas Gombojevas ir kitų ugdymo. J. Kovalevskio mokslinės veiklos ir kūrybos dokumentinis palikimas yra šaltinis, galintis padėti tęsti ir plėtoti jo dar XIX amžiuje pradėtas idėjas. Per pastarąjį dešimtmetį J. Kovalevskio gyvenimas, darbai ir įvairiose šalyse saugomas jo dokumentinis palikimas, taip pat ir VU bibliotekoje, tyrinėjamas įvairių šalių mokslininkų: apie J. Kovalevskio įnašą į mongolistikos tyrinėjimą Buriatijos universiteto dėstytoja O. N. Polianskaja apgynė istorijos m. dr. disertaciją [14], Kazanės universitetas išleido J. Kovalevskio gimimo 200 metų sukakčiai skirtos konferencijos pranešimus [29], Sankt Peterburge parengti spaudai ir išleisti J. Kovalevskio 1830–1831 m. dienoraščiai [30], keletas straipsnių išspausdinta žurnale *Acta Orientalia Vilnensia* [21; 23].

ISTORIOGRAFIJA

J. Kovalevskio dokumentinis palikimas išsklaidytas. Yra žinoma, kad jo knygų ir rankraščių yra Kazanės, Maskvos, Sankt Peterburgo, Irkutsko, Varšuvos ir Vilniaus archyvuose bei bibliotekose. Jo bibliotekos ir archyvo, išsivežtų į Lenkiją, likimas liūdniausias. Iš namo Varšuvoje, kuriame gyveno J. Kovalevskis, buvo mesta bomba į caro vietininką. Caro valdžia įsakė sunaikinti namo gyventojų turtą. Prof. Georgijus Šamovas rašo, kad iš laužo pavyko išgelbėti tik dalį bibliotekos, kai kuriuos rankraščius ir laiškus [32, 5]. Vertingiausių rankraščių, dienoraščių, ilgus metus kauptos medžiagos netektis iš dalies pakeitė J. Kovalevskio gyvenimą ir pasuko jo veiklą kita linkme.

Po J. Kovalevskio mirties artimieji išsaugotas knygas ir rankraščius perdavė: rusiškus ir rytietiškus – į Kazanę, europietiškus ir lenkų kalba – į Vilniaus viešąją biblioteką [20, 170]. Vilniaus viešosios bibliotekos archyve saugomas jo žmonos Anos Kovalevskos 1883 m. spalio pabaigoje bibliotekai rašytas laiškas [7, 325–326], kuriame ji siūlo perimti vyro asmeninės bibliotekos knygas, siunčia jų katalogą (deja, prie laiško jo nebuvo), o bibliotekai sutikus priimti – knygas parsivežti iš Varšuvos. Yra keli bibliotekos padėkos laišakai ir pranešimas, kad gautos aštuonios dėžės, kuriose yra apie 2000 tomų, o už krovinio parvežimą geležinkeliu A. Kovalevskai sumokėta 15 sidabro rublių.

J. Kovalevskio našlė įvykdė profesoriaus valią, perdavė Vilniaus viešajai bibliotekai vyro asmeninės bibliotekos knygas, tikėdamasi, kad jos atneš naudos besimokančiam

jaunimui, kada nors taps Vilniuje įsteigto universiteto nuosavybe. Pageidavo, kad knygos būtų saugomos atskirai su užrašu – *Profesoriaus Juozapo Kovalevskio biblioteka*. Bibliotekos darbuotojas Aleksandras Milovidovas rašė, kad šis pageidavimas buvo įvykdytas, biblioteka buvo saugoma matomoje vietoje Baltojoje salėje atskirose spintose su užrašu, kad tai J. Kovalevskio biblioteka [31, 53–54]. Orientalistas prof. V. Kotvičius (Władysław Kotwicz, 1872–1944) papildė teiginį nurodydamas, kad europietiškos knygos buvo salėje Б (spintose Nr. 19 ir 20) [20, 170]. 1888 m. išleistame leidinyje „Систематический каталог русского отделения Виленской Публичной Библиотеки“ skelbiamas J. Kovalevskio bibliotekos knygų sąrašas „Книги изъ библиотеки бывшего профессора Варшавского университета О. М. Ковалевскаго“ [25, 651–696]. Jame nurodyta, kad biblioteką sudaro 444 leidiniai. Šia informacija pasinaudojo G. Šamovas rašydamas studiją apie J. Kovalevskį [32, 102]. Vėliau buriatų istorikas, Mongolijos mokslų akademijos garbės narys prof. Širapas Čимитдоржиевас taip pat nurodė šį G. Šamovo pateiktą bibliotekos vienetų skaičių [34, 139]. Tokį skaičių pateikė ir apie J. Kovalevskį rašęs Nojus Feigelmanas [19, 34].

Iš pirmojo A. Kovalevskos laiško bibliotekai žinoma, kad prieš perduodant vyro asmeninės bibliotekos knygas, buvo sudarytas jų katalogas. Taigi buvo atkreiptas dėmesys į VU bibliotekos Rankraščių skyriaus trečiajame fonde „Traktatai ir mokslo darbai“ esamą J. Kovalevskio knygų rankraštinių katalogą „Каталог книг

J. Kovalevskio biblioteka Baltojoje salėje.
Fotogr. Jan Bulhak. Apie 1919–1923 m.

библиотеки покойного профессора Осипа Михайловича Ковалевского“ [11], kurio anksčiau nepastebėjo tyrinėtojai, gilinęsi į J. Kovalevskio dokumentinį palikimą. Suradus šį J. Kovalevskio asmeninės bibliotekos katalogą, kilo mintis pamėginti atkurti jo asmeninę biblioteką, nors nuo jos perdavimo praėjo 128 metai, biblioteka išgyveno karus ir gaisrus, keitėsi jos struktūra, bibliotekininkų kartos. Rekonstravus J. Kovalevskio biblioteką būtų galima patikslinti tyrinėtojų jau skelbtą jo bibliotekos knygų skaičių ir galbūt patvirtinti arba paneigti jų teiginį, kad vilniškė biblioteka profesoriaus surinkta senatvėje 1862–1878 m. ir tik iš dalies atspindi jo mokslinę problematiką bei mokslininko pasaulėžiūrą.

VU dėstytojas Eugenijus Frolovas straipsnyje apie J. Kovalevskio gyvenimo ir veiklos laikotarpį Vilniuje užsimena, kad orientalistas iki tremties turėjo asmeninių knygų rinkinį, kurio į Kazanę neišsivežė. Kad jam rūpėjo Lietuvoje likusių knygų likimas, galima spręsti iš J. Kovalevskio 1833 metų laiškų Anuprui Petraškevičiui, kuriuose skundžiasi, kad visa jo „antikinė biblioteka“ žūsta Vilniuje pas leidėją Frederiką Moricą, ir patikslina turėtos bibliotekos knygų skaičių – 150 [33, 159].

Šio straipsnio tikslas – remiantis nepublikuotais ir publikuotais šaltiniais, rekonstruoti J. Kovalevskio dokumentinį palikimą (dalies asmeninės bibliotekos knygų ir rankraščių rinkinius) ir konstatuoti jo dabartinę saugojimo situaciją. Mat šis rinkinys – jau trečioji J. Kovalevskio biblioteka. Dar studijų metais pradėta kaupti asmeninę biblioteką

teko palikti Vilniuje, išvykus į mokslinę ekspediciją turėtoji pražuvo Kazanėje, vėlesniais metais didžioji vėl sukauptos bibliotekos dalis persivežta į Varšuvą.

BIBLIOTEKA

Pradėjus gilintis į J. Kovalevskio asmeninės bibliotekos istoriją paaiškėjo, kad šiandien J. Kovalevskio dokumentinis palikimas VU bibliotekoje išsklaidytas: jis saugomas Spaudinių saugojimo, Retų spaudinių ir Rankraščių skyriuose.

Šios asmeninės bibliotekos istorijos atkūrimui svarbus šaltinis jau minėtas rankraštinis J. Kovalevskio bibliotekos katalogas „Каталог книг библиотеки покойного профессора Осипа Михайловича Ковалевского“. Kataloge leidiniai suskirstyti teminiu principu: kalbos dalykai, religija, teisė, medicina ir gamtos mokslai, filosofija, literatūra ir literatūros istorija, klasikinė filologija, pedagogika, kelionės, romanai, apysakos ir kiti kūriniai. Iš pradžių abėcėlės tvarka surašyti leidiniai rusų kalba, po to – leidiniai kitomis kalbomis (nurodytas knygos autorius, pavadinimas, leidimo vieta ir metai, kartais – tik bendra antraštė; knygos, tęstiniai leidiniai ir periodika yra bendrame sąraše. Vienur leidinio tomai nurodyti, kitur – ne).

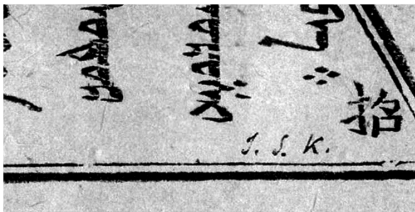
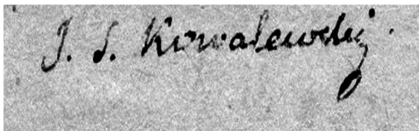
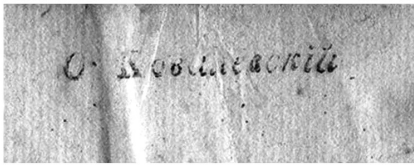
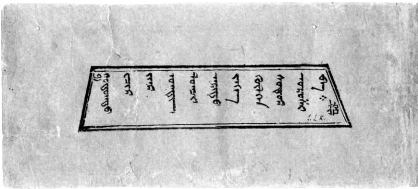
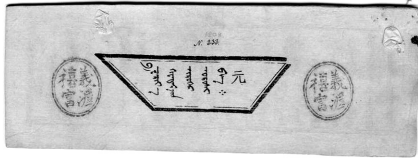
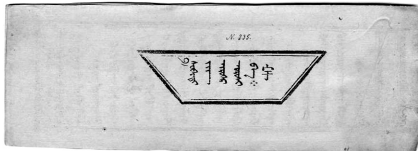
VU bibliotekos Spaudinių saugojimo skyriuje J. Kovalevskio bibliotekos knygų ieškota pagal:

1) minėtame leidinyje išspausdintą „Книги из библиотеки бывшего профессора Варшавского университета О. М. Ковалевского“ katalogą, rankraštinių knygų katalogą „Каталог книг библиотеки

покойного профессора Осипа Михайловича Ковалевского“, „Инventарь печатных книг В.П.Б. Заль – Б. Шкаф 11–24“ [10, 383–441, 469–484] ir VU bibliotekos inventorines knygas Nr. 22 [5, 201–212] ir Nr. 84. [6, 81–116, 123–140];

2) dedikacijas, antspaudus ir kitus knygos nuosavybės ženklus, J. Kovalevskio įrašus savo knygoje.

Patikrinus 1879–1897 m. bibliotekos leidinių gavimų knygą, įrašo apie J. Kovalevskio bibliotekos knygų perdavimą nėra [12]. Atskirti J. Kovalevskio bibliotekos knygas „Инventарь печатных книг...“ ir Inventorinėse knygoje be „Книги из библиотеки...“ ir rankraštinio katalogų buvo neįmanoma, nes jose nėra įrašų ar pastabų, rodančių, kad tai J. Kovalevskio bibliotekos knygos. Skirtumas tarp XIX a. „Инventарь печатных книг...“ ir Inventorinių knygų yra tas, kad pirmojoje knygoje įtrauktiems leidiniams suteiktas šifras ir nurodyta knygų saugojimo vieta, antrojoje, perrašytoje 1940 m. ir vėliau, knygos įrašytos vieno asmens ranka, tokia pačia eilės ir šifrų tvarka, tik jau su inventoriniais numeriais. Iš katalogų jau žinant, kokios knygos priklausė J. Kovalevskio bibliotekai, paieška pradėta nuo Inventorinių knygų nr. 22 ir nr. 84. Knygų priklausomybė J. Kovalevskio bibliotekai buvo nustatoma jas tikrinant *de visu* saugojimo vietoje, lyginant įrašus abiejose knygoje. Be abejo, knygos buvo tikrinamos ir pagal du jau minėtuosius katalogus – „Книги из библиотеки...“ ir rankraštinių. Knygų lentynoje radus keletą vienodų egzempliorių

J. Kovalevskio knygų nuosavybės ženklai

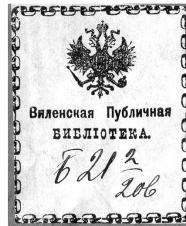
(nors tokių atvejų buvo tik keletas), tikrinti inventoriaus numeriai, ieškota Vilniaus viešosios bibliotekos antspaudų, nes tos knygos, kurios neturėjo bibliotekos antspaudu, į biblioteką pateko vėliau.

Visi spausdintiniame kataloge „Книги изъ библиотеки...“ nurodyti 444 leidiniai buvo rasti įrašyti į abi Inventorines knygas. Tikrinimo metu vietoje nustatyta, kad saugykloje trūksta 33 knygų budizmo, istorijos ir mongolistikos tematika. Jos įvairiais metais nurašytos kaip dingusios. Pagal rankraštinį katalogą „Каталог книг библиотеки покойного профессора Осипа Михайловича Ковалевского“ Vilniaus viešoji biblioteka turėjo gauti 1069 leidinius įvairiomis kalbomis. Nustatyta, kad tuomet iš Varšuvos gauti leidiniai buvo patikrinti pagal šį katalogą. Jame prie kiekvienos knygos yra raudonos žymos. Manytume, kad raudona žyma reiškia, jog knyga buvo gauta. Ties kai kuriais leidiniais žymų nėra. Šio katalogo gale yra bibliotekos darbuotojo sudarytas siuntoje nerastų knygų sąrašas. Tokių knygų yra 61. Sulyginus „Книги изъ библиотеки...“ ir rankraštinį katalogus nustatyta, kad rankraštiniame įtrauktos knygos užsienio ir rusų kalbomis, tačiau jame įrašytos ne visos pirmiau minėtos 444 knygos rusų kalba. Trūksta smulkių spaudinių bei periodikos įrašų. Be to, yra keletas ne iki galo aprašytų konvoliutų.

Daugiausia problemų kilo dėl 97 knygų užsienio kalbomis identifikavimo. Jų duomenys į rankraštinį katalogą nebuvo įtraukti, tačiau „Инвентарь печатныхъ книгъ...“ ir Inventorinėje knygoje jos įrašytos. Akivaizdu, kad į rankraštinį katalogą buvo

įtrauktos taip pat ne visos perduodamos knygos. Pavyzdžiui, kolekcijai priklausančios J. Kovalevskio sūnaus Nikolajaus Kovalevskio, taip pat Kazanės universiteto profesoriaus ir rektoriaus, knygos, dedikuotos tėvui, neatsispindi jokiuose sąrašuose. Šiuos leidinius pavyko atpažinti tik vienu būdu – pagal J. Kovalevskio asmeninius ar dovanojimo įrašus bei Vilniaus viešosios bibliotekos antspaudus. Iš E. Frolovo straipsnyje jau minėtų 150 „antikinės bibliotekos“ knygų VU bibliotekoje dabar pavyko rasti vos 20. Visos šios knygos išleistos iki 1824 m. (tais metais J. Kovalevskis išvyko iš Vilniaus) ir yra su asmeniniais profesoriaus įrašais. Gali būti, kad knygų, kurios priklausė Vilniaus laikotarpiui, yra ir daugiau, bet tai išsiaiškinti būtų galima atlikus papildomus tyrimus.

Taigi galime konstatuoti, kad tikslus perduodamos J. Kovalevskio bibliotekos sąrašas nebuvo sudarytas (o gal ir perduota ne vienu kartu), o pagal esamus nustatyta, kad šiuo metu VU bibliotekoje yra 1250 pavadinimų leidinių (1540 egz.) iš J. Kovalevskio asmeninės bibliotekos. Daugiausia tai XIX a. knygos, leistos įvairiose Rytų ir Vakarų Europos leidyklose lotynų, lenkų, rusų, vokiečių, prancūzų kalbomis. Keturiolika knygų – XVI–XVIII a. leidiniai (XVI a. – 2, XVII a. ir XVIII a. – po 6). Bibliotekos archyve yra 1883 m. bibliotekos veiklos ataskaita, kurioje nurodyta, kad priimta ir pagal sąrašą patikrinta Varšuvos universiteto profesoriaus J. Kovalevskio biblioteka (per 2 tūkstančius tomų) [13, 30, 33]. Akivaizdu, jog kartu su knygomis buvo gauti ir periodiniai leidiniai, tačiau po bibliotekoje vykusių rekonstrukci-

Pagal šiuos požymius atpažinti J. Kovalevskio dokumentai

jų, periodiniai leidiniai iškelti prie periodinių leidinių, jiems suteikti kiti šifrai. Jų patikra šiuo metu negalima, todėl nuo tolesnės periodikos paieškos buvo atsiribota. Galima daryti prielaidą, kad nustačius periodinių leidinių priklausomybę J. Kovalevskiiui susidarytų dar didesnis jo bibliotekos leidinių pavadinimų skaičius.

Platų savininko akiratį ir bendravimą atspindintys leidiniai itin vertingi ne tik dėl savo turinio, bet ir dėl kitų dalykų, ypač dėl autografų (autorių – literatų, istorikų, kalbininkų, bibliografų) ir dovanojimo įrašų. Tokių knygų rasta 176. J. Kovalevskio įrašai daugelyje knygų teikia papildomos informacijos apie knygos autorių arba turinį.

Leidinių tematika pagal mokslo sritis liudija J. Kovalevskio asmeninės bibliotekos universalumą: joje kaupia kalbotyros, istorijos, filosofijos, psichologijos, antikinės literatūros klasika ir kitų šakų literatūra. Vyravo humanitarinių ir socialinių mokslų literatūra. Sukaupta nemaža daugiatomių leidinių. Galima teigti, kad J. Kovalevskis kryptingai kaupė biblioteką, atitinkančią jo kaip mokslininko ir asmenybės interesus. Išvykęs iš Vilniaus, jis nenutraukė ryšių su kai kuriais buvusiais bendražygiais filaretais. Tai liudija jų dovanotos knygos su įrašais ir be jų. Šioje asmeninėje bibliotekoje yra VU profesorius Joachimo Lelevelio, Ignoto Danilavičiaus, Antano Edvardo Odyneco, Jano Viernikovskio, žymių mongolistų – Isako Jakovo Šmidto, Aleksandro Vasiljevo, Dorži Banzarovo, rusų etnografo ir lingvisto Platono Lukoševičiaus, Kazanės universiteto politinės ekonomikos profesorius Julijaus Mikševičiaus veikalų.

RANKRAŠTINIO PAVELDO LIKIMAS

Kitas J. Kovalevskio dokumentinio palikimo rekonstrukcijos aspektas – jo rankraštinis paveldas. Su biblioteka VU bibliotekai buvo perduoti profesorius rankraščiai ir ksilografai, todėl aktualu kalbėti ne tik apie J. Kovalevskio turėtas knygas, bet apie visą jo dokumentinį paveldą.

Vieni tyrėjai teigia, kad perduodant rankraščius ir ksilografus Vilniaus viešajai bibliotekai sąrašas nebuvo sudarytas, todėl nežinoma, kiek jų buvo perduota. Orientalistas prof. V. Kotvičius, parašęs monografiją apie J. Kovalevskį, tuomet ištyręs Vilniaus ir Sankt Peterburgo (tuomet – Leningrado) ar-

chyvuose ir bibliotekose esamą dokumentinę medžiagą, išsamiausiai aptaręs jo biografiją ir palikimą, teigia, kad rankraščiai bibliotekoje buvo inventorinti, aprašo ir į grupes suskirsto bibliotekoje esamus rankraščius ir ksilografus [20, 170–174]. G. Šamovas, taip pat parengęs studiją apie J. Kovalevskį, rašo, kad VU bibliotekoje laikomas J. Kovalevskio fondas yra sudarytas iš jo bibliotekos Varšuvoje likučių. Perduodamų dokumentų sąrašo nebuvo, tad apie saugomus dokumentus sprendžiama pagal Rankraščių skyriaus turimą medžiagą. Mini 15 nedidelio formato vienodai įrištus mongoliškų rankraštinų knygų tomelius, kurių nugarėlėse išpausti pavadinimai (*Apie buriatus, Biografijos, Kelionės* ir kt.), budizmo terminų žodyno korteles, 11 užrašų knygelių ir kai kuriuos kitus rankraščius [32, 5, 111, 112]. Vilniškiai rankraščiai spaudoje aptarti ir kitų tyrėjų, turėjusių savo interesų ir tikslų: 1974 m. bibliotekoje lankęsis mongolų akademikas Biambynas Rinčenas ieškojo J. Kovalevskio rankraštinio palikimo. Čia jis netikėtai rado mandžiūrų kalbos žodyną ir dingusiais laikytus Tulišeno, mongolų pasiuntinio pas kalmukų chaną Ajunkę, kelionės užrašus [17]. Prof. Š. Čimitdoržijevs tikėjosi rasti nespausdintų J. Kovalevskio darbų ir aptarė daugumą fonde saugomų dokumentų. Pasak jo, VU bibliotekos Rankraščių skyriuje saugoma 40 rankraščių ir ksilografų mongolų ir tibetiečių kalbomis, iš jų 35 rankraščiai senąja mongolų kalba, 2 rankraščiai – rusų kalba [34, 139]. Rankraščiai mongolų kalba yra šiandien nebesančių originalų nuorašai. Tai vienas iš jų svarbos momentų. Fondo daugumą sudaro

budistų knygos, esama grožinės literatūros ir folkloro kūrinų. Yra 11 užrašų knygielių. Jose – išrašai mokslo ir kultūros istorijai, J. Kovalevskio daryti iš 1857–1861 m. rusų, lenkų ir prancūzų kalbomis išleistų leidinių. Jie leidžia spręsti apie J. Kovalevskio mokslinius interesus, patikslinti jo požiūrį į XIX a. Rusijos ir Europos visuomeninį ir politinį gyvenimą.

Sunku pasakyti, kada ir kiek tyrinėtojų domėjosi šia reta kolekcija, nes įdėklų (vadinamųjų dokumento pasų), kuriuose pasirašo skaitytojai, anksčiau rankraščiuose nebūdavo, taigi tiksliai nėra žinoma, kokie tyrėjai ir kiek kartų skaitė J. Kovalevskio dokumentus. Tikėtina, kad jų buvo nedaug. Kai kurie rankraščiai buvo eksponuojami parodose ne dėl turinio, o kaip mongolų rašto pavyzdžiai. VU bibliotekos Rankraščių skyriuje šiuo metu saugomas J. Kovalevskio asmens fondas (F11). Pagal VU bibliotekos darbuotojos Irenos Petrauskienės parengtą šio fondo apžvalgą, rašytą 1963 m. spalio 2 d., fonde buvo 65 saugojimo vienetai, gauti iš A. Kovalevskos [9, 1]. J. Kovalevskio dokumentai į fondo aprašą [3] įtraukti 1966 m. gegužės 3–7 dienomis, 1971 m. gruodžio 17 d. įrašas liudija, kad fondą papildė 1939 m. iš Varšuvos senųjų aktų archyvo gautas J. Kovalevskio laiškas Maksimilijanui Jokubovičiui; yra dar du tos pačios dienos įrašai, kad į J. Kovalevskio fondą perkelti dokumentai iš *Mišraus* fondo (F5). Korteliniame F5 kataloge yra išlikusių kortelių su įrašais: pvz., *mongolistika ir Kovalevskio rankraštinių knygų*. Kortelėse nurodyti šifrai leidžia daryti prielaidą, kad pirmiausia visi

J. Kovalevskio rankraščiai buvo priskirti šiam fondui. Atidžiau susipažinus su F5 inventoriene knyga [4,72] („pokarine“, įrašų datų nėra) randami įrašai, kad vieni ar kiti dokumentai, tarp jų ir J. Kovalevskio, iškelti į sudaromus naujus asmens fondus. Tokiu pagrindu buvo sudaryti J. Sprogio, K. Kontrimo [24, 24], VU profesorių Martyno Počobuto, Mykolo Polinskio-Pelkos, Juozapo Lukoševičiaus ir kitų asmens fondai. 2011 m. VU bibliotekos Rankraščių skyriaus darbuotoja Valentina Karpova pagal F11 asmens fondo sąrašą [2], sudarytą 1979 metais, sutikrino visus rankraštinius dokumentus, patikslino ir į elektroninį katalogą įvedė aprašus. Pastabose nurodyti rankraščiuose pažymėti senieji jų šifrai. Šiuo metu J. Kovalevskio fonde yra 70 saugojimo vienetų, 84 įrašai elektroniame kataloge.

Jaunystės draugas ir bendramintis Adomas Mickevičius yra raginęs J. Kovalevskį parašyti Kazanės istoriją [18]. Ar paklaūsė J. Kovalevskis poeto, ar nusprendė tai daryti pats – nežinoma, tačiau jo fonde yra nedidelio formato dailiai įrišta Kazanės krašto istorija [8]. Savo monografijoje V. Kotvičius rašė šį rankraštį esant VU bibliotekoje, o G. Šamovas teigia jo bibliotekoje neradęs [20, 159; 32, 30].

Šiuo metu VU saugoma 16 autorių (mokslininkų ir artimųjų) 1869–1872 metais rašytų laiškų J. Kovalevskiiui. Tarp jų – rusų etnografo ir lingvisto Platono Lukoševičiaus, archeologo ir filologo prof. Vladislavo Jurgevičiaus, orientalistu, Sankt Peterburgo MA nario korespondento prof. Vasilijaus Grigorjevo, Kazanės universiteto politinės

ekonomikos prof. Julijaus Mikševičiaus, slavo, Peterburgo MA nario korespondento, Varšuvos universiteto rektoriaus Piotro Lavrovskio, sūnaus Nikolajaus, brolių Juliano, Teodosijaus ir jo šeimos laišakai. Buvusio VU bibliotekos rankraštyno vedėjo Michalo Brenšteino dienoraštyje užfiksuota [1, 67–68], kad 1932 m. V. Kotvičius buvo pasiskolinęs J. Kovalevskiui rašytus laiškus rengdamas studiją apie profesorių ir joje nurodo laišku autorius ir metus [20, 173]. Laiškams likimas buvo palankus – visi jie šiandien yra VU bibliotekos Rankraščių skyriuje.

Peterburgiečiai Kirilas Aleksejevas ir Konstantinas Jochantovas straipsnyje „The J. Kowalewski’s collection of Chinese, Manchu, Mongolian and Tibetan books in Vilnius“ [15, 301–338] aprašė VU bibliotekos Retų spaudinių skyriuje esančius 59 ksilografus, rankraščius ir leidinius kinų, mandžiūrų, mongolų ir tibetiečių kalbomis. Išangos žodyje šie mokslininkai mini sunkumus, su kuriais jiems teko susidurti *de visu* apžiūrint ir aprašant šiuos dokumentus: dalis jų su neaiškiais šifrais arba inventoriaus numeriais, kiti neturi jokių priklausomybės ženklų, bet jie J. Kovalevskiui priskirtini pagal įrašus, antspaudus, kartais kliaujantis patirtimi, nes tyrinėtojai jau buvo susipažinę su kitų šalių saugyklose laikomais šio mokslininko dokumentais ar kitais šaltiniais.

Rasti ir tikrinti dokumentus pagal publikuotą šių tyrinėtojų sąrašą buvo nelengva. Šiandien galima konstatuoti, kad 20 leidinių priklausomybė J. Kovalevskiui patvirtinta, trys dokumentai iš minėto sąrašo yra Rankraščių skyriuje, dar 19 dokumentų

turėtų priklausyti J. Kovalevskio kolekcijai, nes yra su įrašais, kelių rūšių antspaudais arba tam tikrais jo kolekcijai būdingais neįprastose vietose esančiais numeriais, įrišimu, bet į minėtąjį sąrašą jie nėra įtraukti arba slepiasi po tais įrašais, prie kurių nėra nei šifro, nei pavadinimo, detalios anotacijos anglų kalba, tik įrašas originalo kalba. Ar šie ir likusieji dokumentai priklausė J. Kovalevskiui, šiuo metu be specialistų pagalbos negalime nustatyti.

VU Retų spaudinių skyriuje dar yra keletas ksilografų ir leidinių arabų, persų ir japonų kalbomis. Žinant, kad tik atvykęs į Kazanę J. Kovalevskis mokėsi arabų ir persų kalbų, būtų galima spėti, kad šie leidiniai taip pat priklausė J. Kovalevskiui. Su VU orientalistų pagalba šie leidiniai bus identifikuoti.

IŠVADOS

VU bibliotekoje saugomas J. Kovalevskio dokumentinis palikimas yra vertingas šaltinis mongolų, buriatų ir kitų Vidurinės Azijos tautų istorijos, kultūros, kalbos ir literatūros tyrinėjimams. VU orientalistikos centro lektorius R. Čaprockis, susipažinęs su J. Kovalevskio rankraščiais, teigia, kad VU bibliotekos Rankraščių skyriuje sukaupta vertinga mongolistikos kolekcija: *J. Kovalevskio kolekcijoje yra keliolika XIX a. rankraštinųjų knygų, parašytųjų vertikaliuoju mongolų raštu. <...> Tad paveldėję tokio garsaus mongolisto turtą, turėtume jį tausoti ir kruopščiai tyrinėti* [16, 37].

Rekonstruojant J. Kovalevskio asmeninę biblioteką išaiškėjo, kad šiuo metu jo dokumentinis palikimas saugomas VU bibliote-

kos Spaudinių saugojimo, Retų spaudinių ir Rankraščių skyriuose (anksčiau vyravo nuomonė, kad jis sutelktas tik Rankraščių skyriuje; iš dalies tai tiesa, nes iki 1967 m. Rankraščių, senų ir retų spaudinių skyrius buvo bendras). Kada šis palikimas VU bibliotekoje buvo išsklaidytas, dar negalime tiksliai pasakyti. Tam reikia papildomų tyrimų. Galima spėti, kad Antrojo pasaulinio karo metais, kai biblioteka smarkiai nukentėjo, patalpos buvo panaudotos visai kitiems tikslams, o apie 200 tūkstančių knygų buvo suversta vienoje iš bibliotekos salių (J. Kovalevskio biblioteka taip pat).

Rekonstrukcijos metu išplėsta ir patikslinta spaudoje skelbta informacija apie J. Kovalevskio perduotos asmeninės bibliotekos knygų skaičių – vietoj žinotų 444 pavadinimų buvo identifikuota 1250 J. Kovalevskui priklausiusių leidinių. Rankraščiais iš Retų spaudinių skyriaus papildytas J. Kovalevskio fondas (F11).

Prasiplėtė informacija apie J. Kovalevskio asmeninės bibliotekos kūrimo istoriją. Pagal rastas ir J. Kovalevskio asmeninei bibliotekai priklausiusias knygas galima teigti, kad ši biblioteka buvo kaupiama nuo pat J. Kovalevskio studijų pradžios Vilniuje 1817 m. iki jo mirties Varšuvoje 1878 metais.

Kokia VU bibliotekos turimos J. Kovalevskio asmens bibliotekos saugojimo ateitis? Nuspręsta, kad identifikuotas J. Kovalevskio dokumentinis palikimas bus laikomas tais pačiais šifrais ir tuose skyriuose, kur jis buvo iki šiol. Siekiant jį išsaugoti, identifikuotos

knygos bus įvestos į elektroninį katalogą su įrašu, nurodančiu priklausomybę J. Kovalevskui. Elektroniniame kataloge paieškos lauke *Įrašo žodis* surinkus žodžius Kowalewski, Józef Szczepan, prie kiekvieno jo bibliotekai priklausiusio leidinio aprašo bus įrašas *Kowalewski, Józef Szczepan, 1801–1878, buvęs savininkas*. Tokiu būdu atsiskleis visos J. Kovalevskio bibliotekos knygos ir galės tapti tyrimų ar studijų šaltiniu. Gražinta istorinė tiesa: Spaudinių saugojimo skyriuje prie J. Kovalevskio leidinių kolekcijos bus užrašas, kad tai prof. J. Kovalevskio biblioteka; ksilografai ir kiti reti leidiniai liks Retų spaudinių skyriuje. J. Kovalevskio asmens fondas, dabar papildytas keliais iš Retų spaudinių skyriaus perduotais rankraščiais, kaip ir buvo iki šiol, liks Rankraščių skyriuje. Rankraštiniai dokumentai jau pradėti skaitmeninti.

J. Kovalevskio dokumentinis palikimas (knygos, ksilografai, rankraščiai) savitai papildo VU bibliotekos fondus ir yra neatskiriama jų dalis. Jis yra reikšmingas ne tik orientalistikos tyrinėjimams, bet ir teikia žinių apie šios asmeninės bibliotekos savininką – jo asmenybę, veiklą, gyvenimą, taip pat ir kai kurių mokslo ir visuomenės veikėjų biografijas bei jų veiklą. Šiuolaikinės informacinės technologijos leidžia po įvairių šalių mokslo įstaigas, bibliotekas ir archyvus išsklaidytą iškilau mokslininko, VU auklėtinio J. Kovalevskio dokumentinį palikimą virtualioje erdvėje sujungti į bendrą tinklą ir palengvinti jo tyrimą.

NUORODOS

Nepublikuoti šaltiniai

1. *Dział rękopisów/rycin/not. Dziennik r. 1924/25–1935/36* [rankraštis]. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS) F47–A397, lap. 67, 68.

2. [Juozapo Kovalevskio fondo sąrašas], [rankraštis]. VUB RS.

3. Kovalevskio Juozo, mongolisto, fondo [F11] aprašas [rankraštis]. VUB RS. 6 lap.

4. [Mišrus (F5): fondo inventorinė knyga], [rankraštis]. VUB RS. 136 lap.

5. *Vilniaus universiteto bibliotekos inventorinė knyga Nr. 22, 1940–1947* [rankraštis]. VU Informacinių išteklių formavimo skyrius. 300 lap.

6. *Vilniaus universiteto bibliotekos inventorinė knyga Nr. 84, 1953–1954* [rankraštis]. VU Informacinių išteklių formavimo skyrius. 300 lap.

7. *Vilniaus viešosios bibliotekos ir muziejaus susirašinėjimas su įvairiomis įstaigomis, draugijomis bei asmenimis dėl fondų komplektavimo ir tvarkymo, ūkiniais ir finansiniais klausimais; knygų sąrašai ir sąskaitos, aplinkraščiai, Vilniaus observatorijos perdavimo bibliotekai dokumentai ir kt.* [rankraštis]. VUB RS F46–88, lap. 325–326.

8. *O źródłach dziejów państwa Kazańskiego* [rankraštis]. [Kazanė], [XIX a.]. VUB RS F11–5. 280 lap.

9. PETRAUSKIENĖ, Irena. *J. Kovalevskio fondo apžvalga* [rankraštis]. VUB RS F11–65, lap. 1.

10. *Инвентарь печатных книг В.П.Б. Заль – Б. Шкафъ 11–24* [rankraštis]. VU bibliotekos Spaudinių saugojimo skyrius. 539 p.

11. *Каталог книг библиотеки покойного профессора Осипа Михайловича Ковалевского* [rankraštis]. VUB RS F3–639. 76 lap.

12. *Книга поступлений в Виленскую публичную библиотеку.* [1879–1897], [rankraštis]. VUB RS F47–A63, lap. 30.

13. *Отчет Виленской публичной библиотеки и музея за 1883 г. и месячные отчеты за 1883 год* [rankraštis]. VUB RS F46–87, lap. 30, 33.

14. ПОЛЯНСКАЯ, О. Н. *Вклад профессора О. М. Ковалевского в изучение истории и культуры монголоязычных народов Центральной Азии, I-я половина XIX века.* Диссертация кандидата исторических наук. Улан-Удэ, 2001. 212 с.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

15. ALEXEEV, K.; YACHONTOV, K. The J. Kowalewski's collection of Chinese, Manchu, Mongolian and Tibetan books in Vilnius. *Петербургское востоковедение.* St. Petersburg Journal of Oriental Studies, Sankt-Peterburg, 1992, p. 301–338.

16. ČAPROCKIS, Romualdas. Mongolija: nomadų kultūra ir kalba. *Spectrum*, 1(14), 2011, p. 37.

17. BOGUŠIS, Vytautas. Mongolistikos lobiai Vilniuje. *Tiesa*, 1974 gegužės 14.

18. BOGUŠIS, Vytautas. Žymus orientalistas. *Mokslas ir gyvenimas*, 1970, nr. 3, p. 25–26.

19. FEIGELMANAS, Nojus. Juozas Kovalevskis. *Bibliotekų darbas*, 1970, nr. 3, p. 34.

20. KOTWICZ, Władysław. *Józef Kowalewski orientalista (1801–1878).* Wrocław, 1948. 207 p.

21. POLYANSKAYA, Oksana. History and ethnography of Mongolian-speaking peoples in materials of O. M. Kowalewski in library holdings of Vilnius University. *Acta Orientalia Vilnensia*, 2009, 10 (1–2), p. 57–62.

22. SKUODIS, Vytautas. *Vilniaus universiteto filomatai ir filaretai, jų likimai.* Vilnius, 2003, p. 109–110.

23. VALEEV Ramil M.; KULGANEK, Iri-na V.; TULISOW Jerzy. Professor O. M. Ko-

walewski – Mongolian studies scholar, traveller and enlightener: His biographical landmarks. *Acta Orientalia Vilnensia*, 2009, 10 (1–2), p. 29–56.

24. *Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto mokslinės bibliotekos vadovas*. Sudarė S. Vaidinauskaitė, I. Vaitkevičiūtė ir L. Vladimirovas. Vilnius, 1958, p. 71.

25. Книги изъ библиотеки бывшего профессора Варшавского университета О. М. Ковалевского. Из *Систематический каталог русского отделения Виленской Публичной Библиотеки*. 1-ое приб. Вильнюс, 1888, с. 651–696.

26. КОВАЛЕВСКИЙ, Осип. *Краткая грамматика монгольского книжного языка*. Казань, 1835. 198 с.

27. КОВАЛЕВСКИЙ, Осип. *Монгольская хрестоматия*. Т. 1. Казань, 1836. 591 с.; Т. 2. Казань, 1837. 595 с.

28. КОВАЛЕВСКИЙ, Осип. *Монгольско-русско-французский словарь*. Т. 1. Казань, 1844. 594 с.; Т. 2. Казань, 1846, с. 595–1545; Т. 3. Казань, 1849, с. 1546–2690.

29. *Наследие монголоведа О. М. Ковале-*

ского и современность: доклады и сообщения международной научной конференции, 21–24 июня 2001 г. Казань, 2002, с. 232.

30. *Россия, Монголия, Китай*: дневники монголоведа О. М. Ковалевского 1830–1831 гг. Подготовка к изданию, предисловие, глоссарий, комментариев и указатели Р. М. Валеев, И. В. Кульганек. Казань; Санкт-Петербург, 2006. 103 с.

31. *Рукописное отделение Виленской публичной библиотеки*: его история и состав. Состав. А. Миловидов. Вильнюс, 1910, с. 53–54.

32. ШАМОВ, Г. *Профессор О. М. Ковалевский*: Очерк жизни и научной деятельности. Москва, 1983. 112 с.

33. ФРОЛОВ Е. Ф. Вильнюсский период жизни и деятельности Осипа Михайловича Ковалевского. *Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto mokslo darbai. Istorijos-Filologijos mokslų serija*, т. 4, 1958, p. 159.

34. ЧИМИТДОРЖИЕВ, Ш. Б. Фонд О. М. Ковалевского в библиотеке Вильнюсского университета. *Народы Азии и Африки*. 1990, № 2, с. 139.

THE DOCUMENTARY HERITAGE OF JOZEF KOWALEWSKI AT THE VILNIUS UNIVERSITY LIBRARY: AN ATTEMPT OF RECONSTRUCTION

LILIJÀ KARŽELIENĖ, NIJOLĖ ŠULGIENĖ

Abstract

In 2010, Vilnius University (further VU) marked the 200th anniversary of academic studies in orientalist studies, and in 2011 the 210th birth anniversary of VU alumnus, progenitor of mongolistics in Russia Jozef Kowalewski (*Józef Szczepan Kowalewski, Осип Михайлович Ковалевский – 1801–1878*) was celebrated with

a special exhibition dedicated to him and held at VU Library. These events aroused interest in the fate of J. Kowalewski's personal library donated to the University by his wife Anna Kowalewska in 1883. The reconstruction of J. Kowalewski's documentary heritage was a venture to find out in what VU Library departments

and how many items of his personal collection are being kept today. Pursuant to the archival documents and the publications of the personal library, it became clear that J. Kowalewski's documentary heritage at VU Library was concentrated in the departments of Book Storage, Manuscript, and Rare Book. In the course of research, the information published in the mass media about the number of books in J. Kowalewski's personal library was expanded and corrected: instead of

the known 444 titles, 1250 publications formerly owned by J. Kowalewski were identified. The ownership marks found in the books showed that J. Kowalewski had been collecting his library from the beginning of his studies in Vilnius in 1817 until his death in Warsaw in 1878. J. Kowalewski's personal books are being entered into the electronic catalogue, while the already digitized manuscripts will become a source for studies and investigation.

[teikta 2012 m. vasario mėn.